

Ефективність та конкурентоспроможність аграрного виробництва

УДК 332

Н. І. Кравчук

к. е. н.

М. І. Яремова

к. е. н.

Житомирський національний агроекологічний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Наведено теоретико-методологічні основи конкурентоспроможності. Зокрема, визначено економічний зміст та комбінацію детермінантів конкурентного середовища регіону. Також наведено методiku розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності регіону. Здійснено аналіз конкурентоспроможності України та її регіонів за дванадцятьма складовими відповідно до наведеної методики. Ідентифіковано місце Житомирської області у рейтингу конкурентоспроможності регіонів України. Визначено основні проблеми ефективного розвитку економіки регіону, що призводять до низького рівня конкурентоспроможності Житомирської області.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіон, методика, складові, індекс конкурентоспроможності, рівень.

Постановка проблеми

З посиленням процесів глобалізації у світовій економіці зростає інтенсивність конкуренції на ринках різних масштабів від міжнародних до регіональних. Водночас, підвищується активність суб'єктів конкурентного середовища, удосконалюються стратегія і тактика конкурентів. Це викликає необхідність розбудови напрямів швидкої адаптації та реагування на конкурентні дії задля забезпечення конкурентоспроможності на різних рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Вивченню проблем, пов'язаних із дослідженням окремих аспектів конкурентоспроможності регіонів, присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених, як В. Артеменка, В. Безуглого, В. Підвисоцького, Є. Лазарева, З. Герасимчука, Л. Ковальської, Н. Яблонської, О. Кузьміна, Т. Уманець тощо.

Досягнення відомих класиків конкуренції – М. Портера, П. Брентона, М. Позера, Дж. Стренда, В. Скотта, Д. Рікардо, А. Сміта, А. Ансоффа, Г. Хемела, Г. Боста, Р. Вернома, Х. Верлі, Й. Ворета, М. Вудкок, Г. Крамера, Л. Мартіна, Й. Шумпетер, Б. Файфера, Д. Френка та ін. – вичерпують багато питань щодо успішності одних суб'єктів господарювання на конкурентному полі та низької конкурентної позиції аутсайдерів. Водночас, авторська позиція доводить необхідність проведення досліджень умов формування конкурентного середовища на конкретних територіях (регіонах).

Мета, об'єкт та методика дослідження

Метою дослідження є наукове обґрунтування необхідності забезпечення конкурентоспроможності на регіональному рівні. Об'єктом дослідження є процес забезпечення конкурентоспроможності на регіональному рівні в умовах мінливого ринкового середовища.

Теоретико-методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи, зокрема системний підхід до визначення фундаментальних положень стосовно забезпечення конкурентоспроможності регіонів, який ґрунтується на принципах комплексності, послідовності та невизначеності; абстрактно-логічний метод, зокрема наукового абстрагування; індукції та дедукції, аналізу і синтезу. Графічно-табличний та метод порівняння дали змогу визначити індекс конкурентоспроможності регіонів України й проаналізувати динаміку його рівня. Серед специфічних методів дослідження застосовано метод рангів, що дав змогу визначити місце досліджуваного регіону в світовій та національній економічній системах.

Результати досліджень

У сучасній економічній літературі конкурентоспроможність регіону розглядається як особливості регіонального становища, пов'язані із постійним сприянням підвищенню регіонального виробництва продукції і поліпшення її якості з метою успішного просування за межі регіону і держави [3]. Оцінка рівня конкурентоспроможності регіонів дозволяє визначити основні стратегічні засади соціально-економічного розвитку, підвищити ефективність економіки й конкурентний статус країни та її регіонів. Для кількісної оцінки конкурентоспроможності регіонів використовуються різні методики. Науковцями пропонується перелік показників, який би враховував як внутрішній потенціал регіону, так і його зовнішню орієнтацію: наявність достатньої кількості працездатного населення та висококваліфікованої робочої сили; ефективність використання наявних у регіоні ресурсів; інтенсивність залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій; конкурентоспроможність продукції та підприємств регіону; рівень розвитку ринкової та соціальної інфраструктур; рівень розвитку інфраструктури, що обслуговує зовнішньоекономічну діяльність; наявність у регіоні підприємств, що здійснюють експортно-імпортні операції, та рівень їх розвитку; законодавча база зовнішньоекономічної діяльності країни; законодавча база інвестиційної та інноваційної діяльності країни [2].

Доцільно використовувати допоміжні техніко-економічні показники: економічну ефективність виробництва і зовнішні галузеві зв'язки (фондо-, капітало-, трудомісткість, рентабельність виробництва, продуктивність праці, норму прибутку в розрізі галузей тощо), відповідність внутрірегіонального виробництва продукції (робіт, послуг) міжнародним і національним стандартам.

Викликає інтерес методика розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), що використовує Фонд «Ефективне управління» для оцінки конкурентоспроможності 27 регіонів України. При складанні національного рейтингу у 2013 р. було опитано більше двох

тисяч керівників компаній у 24 областях України, АР Крим, м. Київ і Севастополь. Обсяг вибірки у кожному регіоні було визначено з урахуванням питомої ваги регіону в національному ВВП, загальному обсязі зайнятих працівників по країні, а також загальному обсязі промислового виробництва, що підкреслює достовірність результатів дослідження. У підсумку загальна кількість респондентів в окремому регіоні варіює від 53 до 126 осіб. При здійсненні оцінки враховувалися 12 складових концепцій конкурентоспроможності регіонів, поділених на три групи. До першої групи входять базові складові, що є основою факторорієнтованих економік. Другу групу формують підсилювачі конкурентних переваг регіону та є основою економік, орієнтованих на підвищення ефективності. Третю групу складають фактори формування потужних конкурентних переваг, що слугують основою розвитку інноваційно орієнтованих економік (рис. 1). Україна належить до 31 країни, що входять до 2-ї групи країн, чії економіки орієнтовані на підвищення ефективності.

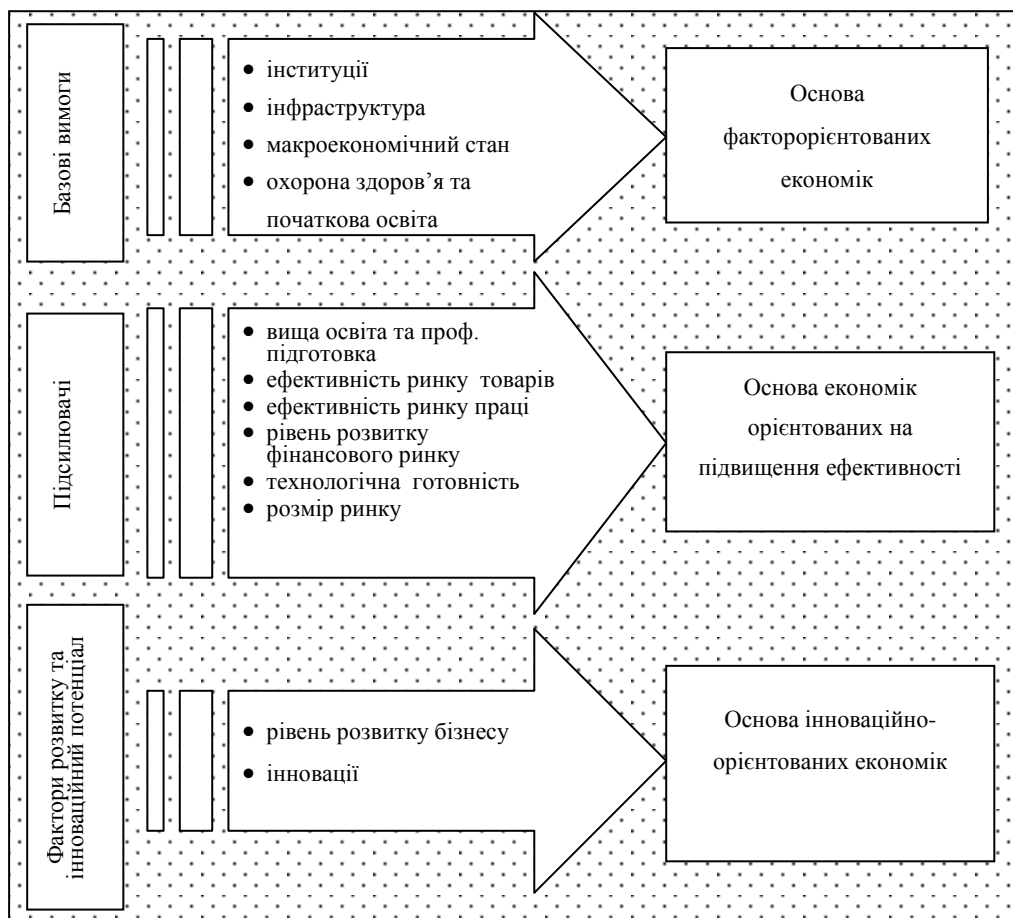

Рис. 1. Складові концепції конкурентоспроможності регіонів
Джерело: побудовано за даними [6].

Дана методика має значну наукову та практичну цінність, оскільки основана на досягненнях відомих класиків економічної думки А. Смітта та М. Портера й дослідженнях сучасних вчених. За результатами оцінки можна аналізувати динаміку зміни показників і встановлювати закономірності й тенденції розвитку регіонів. Дані щодо конкурентних переваг та бар'єрів розвитку кожного регіону формують базу для прийняття стратегічних рішень, які сприяють покращенню якості життя в регіоні, а також забезпечують правильний вибір найбільш оптимального місця для ведення бізнесу.

У міжнародному рейтингу значення індексу глобальної конкурентоспроможності України у 2011 р. відповідало 96-му місцю з 142 країн (рівень Сербії та Монголії), 2013 р. середнє значення відповідає 88-му місцю із 148 країн (рівень Камбоджі, між Боснією та Молдовою). Для виміру даного індексу використовувалися статистичні дані Держкомстату та міжнародних організацій (ООН з питань освіти, науки і культури – ЮНЕСКО, МВФ, ВООЗ).

Індекс у середньому за три роки у регіонах виріс на 0,14 бала – з 3,87 до 4,01 (табл. 1).

Таблиця 1. Середнє значення індексу конкурентоспроможності регіонів України та його складових

№ з/п	Складова індексу	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2011 р., +/-
1	Інституції	3,69	3,77	3,83	0,14
2	Інфраструктура	3,77	3,81	3,90	0,13
3	Макроекономічне середовище	4,03	4,52	4,20	0,17
4	Охорона здоров'я та початкова освіта	5,75	5,76	5,75	0,0
5	Вища освіта та професійна підготовка	4,45	4,49	4,55	0,1
6	Ефективність ринку товарів	3,79	3,94	4,15	0,36
7	Ефективність ринку праці	4,77	4,78	4,63	-0,14
8	Рівень розвитку фінансового ринку	3,83	4,0	4,12	0,29
9	Технологічна готовність	2,95	3,10	3,11	0,16
10	Розмір ринку	1,91	2,10	2,21	0,3
11	Рівень розвитку бізнесу	3,81	3,89	3,96	0,15
12	Інновації	2,91	2,99	3,04	0,13
Індекс конкурентоспроможності регіонів		3,87	4,0	4,01	0,14

Джерело: побудовано за даними [11].

Найбільше зростання відбулося таких складових, як ефективність ринку товарів – на 0,36; розмір ринку – на 0,3 та рівень розвитку фінансового ринку – на 0,29. Занепокоєння викликає зниження ефективності ринку праці на 0,14.

У динаміці національного рейтингу конкурентоспроможності регіонів України за три роки значно покращили свої позиції області: Хмельницька – 7 місце, Одеська і Рівненська – 5 місце. Разом з тим, позиції декількох областей значно погіршилися: Луганська та Миколаївська області втратили 8 місце, а Волинська – 5 місце у національному рейтингу. У 2013 р. змінилася п'ятірка лідерів: Одеська область потрапила до першої п'ятірки і посіла 3 місце, випередивши Донецьку та Дніпропетровську області й витіснивши з першої п'ятірки Київську область. У результаті, у 2013 р. п'ятірка лідерів виглядає так: м. Київ, Харківська, Одеська, Донецька і Дніпропетровська області. П'ятірка аутсайдерів також зазнала певних змін. У 2013 році Херсонська область покращила свої позиції та обійшла Кіровоградську, яка в результаті посіла останнє місце серед 27 регіонів України. У цілому, замикають рейтинг Чернігівська, Тернопільська, Житомирська, Херсонська і Кіровоградська області. Лідери рейтингу конкурентоспроможності регіонів України – це території з добре розвинутою інфраструктурою та системою вищої освіти, технологічно міцні, з розвиненим бізнесом та інноваційною інфраструктурою.

Між регіонами України зберігається суттєва різниця в оцінках інфраструктури (майже 2 бали), технологічної готовності (1,6 бала), вищої освіти та профпідготовки (1,2 бала) та інновацій (1,2 бала). Традиційно регіони значно відрізняються за розміром ринку через об'єктивні причини. З іншого боку, скорочується розрив в оцінках регіонів за охороною здоров'я та початковою освітою, ефективністю ринків товарів і праці, рівнем розвитку фінансового ринку та рівнем розвитку бізнесу.

Житомирська область з 27 можливих посідає, майже, найнижче місце серед регіонів України – 25 (табл. 2).

Таблиця 2. Місце Житомирської області у рейтингу конкурентоспроможності регіонів України у 2013 р.

№ з/п	Складові індексу	Значення, балів	Середнє знач. по Україні	Місце області у рейтингу	1-ше місце у рейтингу	Останнє місце у рейтингу
1	2	3	4	5	6	7
1	Інституції	3,84	4,0	12	Хмельницька	Київ
2	Інфраструктура	3,38	5,12	26	Київ	Тернопільська
3	Макроекономічне середовище	4,20	4,2	1	Київ	–
4	Охорона здоров'я та початкова освіта	5,64	5,97	21	Київська	Кіровоградська
5	Вища освіта та професійна підготовка	4,35	5,28	20	Харківська	Кіровоградська
6	Ефективність ринку товарів	4,16	4,26	11	Одеська	Тернопільська
7	Ефективність ринку праці	4,72	4,80	5	Хмельницька	Херсонська

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7
8	Рівень розвитку фінансового ринку	4,09	4,26	19	Сумська	Миколаївська
9	Технологічна готовність	2,93	4,38	22	Київ	Луганська
10	Розмір ринку	1,90	3,71	19	Київ	Чернівецька
11	Рівень розвитку бізнесу	3,79	4,25	27	Донецька	Житомирська
12	Інновації	2,67	3,60	27	Харківська	Житомирська
Індекс конкурентоспроможності регіонів України		3,88	4,40	25	Київ	Кіровоградська

Джерело: побудовано за даними [6].

Житомирський регіон має кращі оцінки, ніж Херсонська та Кіровоградська області. Значення індексу конкурентоспроможності в балах практично не змінилося – 3,88 бала, що менше за середнє значення по 27 регіонах. За підсумками 2013 р., значення індексу конкурентоспроможності Житомирської області відповідає рівню 93-го місця у світі (Замбія), що нижче, ніж у Греції і вище, ніж в Албанії. Всі країни Східної Європи і, практично, всі країни СНД показали кращий результат. Лише за одним із трьох субіндексів конкурентоспроможності область не посідає останнє місце в національному рейтингу. Це – фактори підвищення ефективності (20-е місце з 27). Це рівень 99-го місця з 148 країн світу.

У національному рейтингу Житомирська область замикає п'ятірку кращих регіонів за складовою ефективністю ринку праці, що є єдиною відносною конкурентною перевагою Житомирської області, як в національному рейтингу, так і порівняно з країнами світу. Оцінка області відповідає високому 30-му місцю у глобальному рейтингу – рівень Азербайджану. З країн Східної Європи і СНД кращі оцінки отримали лише Казахстан, Естонія і Латвія, гірші результати – у Німеччині, Франції та Росії. На думку керівників бізнесу, сильні позиції регіону – за показниками співвідношення оплати праці та продуктивності (один із найкращих результатів у світі). Також у регіоні – один з кращих в Україні показників співвідношення чоловіків і жінок у робочій силі – 5-е місце (рівень 25-го місця у світі). Керівники місцевих компаній відзначають ефективну співпрацю у відносинах працівник – працедавець (рівень 28-го місця у світі). Разом з тим, регіон практично неконкурентоспроможний в утриманні та залученні талановитих кадрів – його оцінки на рівні 129-го і 128-го місць у світі, відповідно.

Серед 27 регіонів України Житомирська область за складовою інституції займає 11-е місце. Найбільш сильні позиції регіону за показниками нецільового використання бюджетних коштів, марнотратства бюджетних витрат, прозорості політики органів влади. Також місцевий бізнес низько оцінює потенційну загрозу тероризму (рівень 12-го місця). Водночас проблемними для області залишаються показники незалежності судової системи та ефективності правової системи у врегулюванні суперечок. Самі ж керівники компаній дуже низько оцінили рівень етичних стандартів у веденні бізнесу – 16-е місце в Україні.

Втрата двох позицій і передостаннє місце Житомирської області в національному рейтингу конкурентоспроможності за складовою інфраструктури відображає негативну динаміку за останні роки – область втрачає бали, у той час, як оцінки більшості регіонів України зростають. Втрата позицій у рейтингу відбулася, практично, за всіма показниками, що входять до складової інфраструктури. Найбільш низькі результати регіону за показниками якості доріг (рівень 102-го місця у світі), якості інфраструктури повітряних перевезень та обсягу пасажирообігу авіатранспорту. Якість електропостачання у регіоні найгірша в Україні. До відносних конкурентних переваг все ще належить якість залізничної інфраструктури, хоча в національному рейтингу регіон втратив 11 позицій за три роки.

Найбільші проблеми у регіону з доступністю новітніх технологій (21-е місце) і передачею новітніх технологій за допомогою прямих іноземних інвестицій. Серед показників із низькими оцінками також впровадження технологій на рівні компаній області, кількість Інтернет-користувачів. Втративши за два роки 9 позицій, Житомирська область опустилася на останнє місце в національному рейтингу конкурентоспроможності за складовою інновації. Її оцінка відповідає рівню таких країн, як Зімбабве і Мозамбік. У регіоні найгірші в Україні оцінки за якістю науково-дослідних закладів і наявністю наукових та інженерних кадрів. Низько оцінюються і показники співпраці університетів й бізнесу в НДДКР, рівня витрат компаній на дослідження і розробки, а також держзакупівель високотехнологічної продукції. Єдиною відносно конкурентною перевагою області, виходячи з оцінок бізнесу, залишається здатність до інновацій. Оцінка регіону відповідає 43-му місцю у світі.

Найбільше відставання від інших регіонів України та країн світу в області за інфраструктурою (26 місце), технологічною готовністю (22 місце), розміром ринку (19 місце) й рівнем розвитку бізнесу та інновацій – останнє. Як і в середньому по Україні, найпроблемнішими факторами конкурентоспроможності регіонів є нестабільність державної політики (16,9 % опитаних), податкова політика (14,5 %), на третьому місці – податкові ставки (11,2 %) [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, конкурентоспроможність регіону завжди охоплює свідомо керований довгостроковий аспект розвитку, і її можна визначити як здатність регіону досягти й підтримувати високі темпи економічного зростання, що втілюється у постійному прирості рівня ВВП на душу населення. Висока конкурентоспроможність регіону сприяє високому рівню і якості життя населення.

Враховуючи складність та динамічність внутрішнього середовища нашої країни, а також сформований імідж у світовому співтоваристві, перспективними є дослідження напрямів подолання негативних факторів впливу на конкурентоспроможність регіонів й підвищення стійкості конкурентних позицій національної економіки та її складових.

Література

1. Аникин А. В. Адам Сміт і сучасна політична економія / А. В. Аникин, Н. А. Цаголов. – М. : Вид-во МГУ, 1979. – 215 с.
2. Бурдяк О. В. Конкурентоспроможність регіонів як необхідна умова зростання конкурентоспроможності країни [Електронний ресурс] / О. В. Бурдяк – Режим доступу до ресурсу : <http://intkonf.org/burdyak-ov-konkurentospromozhnist-regioniv-yak-neobhidna-peredumova-zrostannya-konkurentospromozhnosti-krayini/>.
3. Жук М. В. Регіональна економіка / М. В. Жук. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 416 с.
4. Портер М. Конкуренция : [пер. с англ.] / М. Портер. – М. : ИД Вильямс, 2003. – 496 с.
5. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран : [пер. с англ.] / М. Портер. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
6. Рейтинг конкурентоспроможності регіонів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : 2013<http://chamber.cn.ua/ua/news/571>.
7. Рікардо Д. Начала політичної економії і податкового обкладення. Антологія економічної класики / Д. Рікардо. – М. : економ, 1993.
8. Самуельсон П. Економіка. Вступний курс / П. Самуельсон. – М. : Алгон, 1994.
9. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Антологія економічної класики / А. Сміт. В 2-х т. – М. : економ, 1993.
10. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2013/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf.